

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Факультет	Образотворче мистецтво	Рівень вищої освіти	перший (бакалавр)
Кафедра	Монументальний живопис	Рік навчання	3
Галузь знань	02 Культура і мистецтво	Вид дисципліни	Нормативна
Спеціальність	023 Образотворче мистецтво	Семестри	6

«РОБОТА В МАТЕРІАЛІ» (мозаїка творча)

Семестр 6 (весна)

27 січня – 10 травня 2025 р.

Викладачі	Радомський М.Т., PhD (канд. мистецтвознавства) Доц. кафедри МЖ
E-mail	radomsky.nikolai@ksada.org radomskynikolai@gmail.com
Заняття	ОПП «СТРИТ-АРТ І МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО»; (8 год. на тиждень) За розкладом, онлайн заняття у Zoom та / або Google Meet
Консультації	2 години за семестр (дата проведення узгоджується з групою і повідомляється студентам заздалегідь)
Адреса	майстерня мозаїки, поверх підвальный, корпус 2, вул. Мистецтв 8
Телефон	+38 (050) 6192233

КОМУНІКАЦІЯ З ВИКЛАДАЧЕМ

Заняття он-лайн в зумі є офіційним каналом комунікації з викладачем .

Посилання на зум : Роб. в Мат. «мозаїка» САММ22 Пт. с 9-00 до 12-20 АМ,

Ідентифікатор конференції: 856 8863 8849

Код доступу: DhChJ5

<https://us05web.zoom.us/j/85688638849?pwd=PeNFOMQaiH0SUbgh5Ubb6LJvlyOuu.1>

ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна «Робота в матеріалі» (мозаїка) має обов'язкові передумови для вивчення. Це дисципліни «Рисунок», «Живопис», «Загальний курс композиції», «Кольорознавство». Вони дозволяють студентам орієнтуватись у питаннях початкової фахової термінології, отримати початкові навички зображення на площині форм і об'єктів. Обов'язковим є достатній рівень знань і компетенції з композиції, що дозволить користуватись базовими принципами створення гармонійних зображень і дозволить інтерпретувати реальний об'єкт у декоративну площину.

Упродовж курсу студент отримує повну підтримку при опрацюванні матеріалу дисципліни та підготовки її практичної/методичної стратегії. Якщо студент не отримав достатню попередню профільну підготовку, перед початком вивчення дисципліни він має отримати

додаткові теми для опрацювання матеріалу, пов'язаного з загальною тематикою курсу, для ознайомлення та навчання.

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

1. Методичні рекомендації з дисципліни з «Робота в матеріалі» для студентів 3 курсу у 6 семестр САМЖ денного відділення (мозаїка творча)
Харків. ХДАДМ; уклад. М.Т. Радомський. Х., 2025, 32 с.

ПОСИЛАННЯ НА МАТЕРІАЛИ

Додаткові навчально-інформаційні матеріали, актуальні розробки в галузі фрески, дані про авторів, окремі школи, творчі групи, можна переглянути в мережі Інтернет. Відповідні посилання можуть надаватись викладачем за проханням студента після закінчення практичного заняття, або під час безпосередньої роботи над певним завданням.

НЕОБХІДНЕ ОБЛАДНАННЯ

Блокнот для конспекту, ручка. Комп'ютерна техніка (ноутбук, планшет тощо) з можливістю виходу до мережі Інтернет, папір та фарби для ескізування, прозора калька для шаблонів, плотний папір для картонів, чорний маркер, олівець, акварельні пензлі. Програми, необхідні для виконання завдань: Microsoft Word, Photoshop.

Спеціальний робочий одяг, рукавиці, захисні окуляри, захисна маска.

Дріл з насадками, або міксер будівельний, кельма, терка, корито для суміші, сито, кесон, армувальна сітка, скляна або кам'яна мозаїка, у час навчання он-лайн заміною може бути пенопласт або інший матеріал, який нескладно різати.

МЕТА Й ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою курсу «Робота в матеріалі» (мозаїка) є підготовка студентів до здійснення професійної творчої діяльності, розширення фахових умінь і навиків побудови живописних монументальних композицій. Розтлумачити аспекти термінології з мистецтва монументального живопису стосовні фрески, надати знання і практичні уміння з основних різновидів монументального живопису, зокрема мозаїки. Надати можливість студентам освоїти основні типи мозаїк та зрозуміти їх основні характеристики;

Навчити принципам та технікам, що використовуються в мозаїках. Надати характеристику сумішей для мозаїки, навик безпечного використання матеріалів для мозаїки, беручи до уваги їх хімічні та фізичні властивості, включаючи будь-які ризики пов'язані з їх використанням;

Отримані знання, навик и уміння що до володіння техніками мозаїки допоможуть у вирішенні питань монументально-декоративного оздоблення громадських і приватних об'єктів.

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- сформувати у студентів стійку мотивацію до вивчення дисципліни та потребу в систематизованих знаннях в галузі монументального живопису, зокрема мозаїки ;
- практичне опанування студентами мистецьких технік мозаїки.
- вивчення різновидів та авторських манер застосування мозаїки і супутніх матеріалів у монументальному мистецтві,

- у час навчання он-лайн знайомство і поповнення візуального ряду різновидів мозаїки та авторських манер застосування мозаїки і супутніх матеріалів у монументальному мистецтві, розміщених в мережі інтернет
- практичне опанування прийомів на основі мозаїки, виконання копії фрагменту середньовічного твору монументального живопису в техніках мозаїки.
- у час навчання он-лайн вдосконалення умінь композиційної побудови на основі мозаїки на основі зразків середньовічних творів,
- у час навчання он-лайн проєктування і створення ескізів монументального живопису в техніках мозаїки на основі копій зразків середньовічних творів у середовищі,
- у час навчання он-лайн копіювання творів середньовічного монументального живопису в техніках мозаїки.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- класичні напрями, техніки і види мозаїки;
- назви інструментів та матеріалів, що використовуються в роботі в матеріалі.
- характерні особливості підготовчого етапу роботи в матеріалі – мозаїки;
- методи створення зображення в техніках мозаїки;

вміти:

- створювати монументальні твори у основних (класичних) техніках мозаїки;
- працювати з інструментами, матеріалами та обладнанням, які призначені для створення монументальних творів у основних (класичних) техніках мозаїки;
- використовувати техніку мозаїки для втілення авторських творчих задумів.

мати навички:

- малювати з натури для збору підготовчого матеріалу для створення ескізів.
- уміти вписувати мозаїки в простір заданого архітектурного об'єкту;
- творчо підходити до розробки ескізів мозаїки;
- досягати авторської неповторності в завершній роботі.
- творчо підходити до оформлення робіт та організації експозиції.

Дисципліна забезпечує інтегральну компетентність:

здатність розв'язувати складні задачі та проблеми у галузі образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації творів мистецтва під час практичної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог,

а також такі загальні і спеціальні компетентності як:

- **ЗК 5.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- **ЗК 6.** Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- **СК 3.** Здатність формулювати цілі особистісного і професійного розвитку та умови їх досягнення;
- **СК 4.** Здатність оволодівати різними техніками та технологіями роботи у відповідних матеріалах за спеціалізаціями.

Програмні результати навчання:

- **ПРН 1.** Застосовувати комплексний художній підхід для створення цілісного образу;
- **ПРН 6.** Застосовувати знання з композиції, розробляти формальні площинні, об'ємні та просторові композиційні рішення і виконувати їх у відповідних техніках та матеріалах;

- **ПРН 14.** Тракувати формотворчі засоби образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації як відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства, комплексно визначати їхню функціональну та естетичну специфіку у комунікативному просторі;
- **ПРН 16.** Розуміти вагому роль українських етномистецьких традицій у стильових рішеннях творів образотворчого, декоративного та сучасного візуального мистецтва;
- **ПРН 17.** Популяризувати надбання національної та всесвітньої культурної спадщини, а також сприяти проявам патріотизму, національного самоусвідомлення та етнокультурної самоідентифікації.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Курс «Робота в матеріалі» (мозаїки) є практичним курсом, що надає майбутньому фахівцю комплекс знань і умінь використовувати матеріал і технологію в процесі творчої роботи, стимулює формування у студента практичних навичок володіння живописними техніками та техніками оздоблення поверхонь з використанням мозаїки; формування вмінь поєднувати комплекс знань з технології класичних та сучасних технік мозаїки і навиків володіння технікою мозаїки для досягнення монументально – декоративних ефектів в образному рішенні просторового середовища, з метою подальшого самостійного вирішення творчих завдань. Студенти повинні засвоїти, що фізико-хімічні властивості матеріалів в значній мірі визначають і способи створення мозаїки. Знання особливостей матеріалу дають свободу в творчому вирішенні задуму і якісно впливають на весь твір в цілому, на його художню цінність і довговічність. Поєднання творчої фантазії з грамотним використанням матеріалів для мозаїки надають особливу естетичну цінність цій техніці. У процесі вивчення курсу студенти опановують образотворчі засоби побудови художнього образу та вдосконалюють фахову майстерність шляхом виконання практичних завдань в техніках монументального живопису, зокрема мозаїки.

Згідно з навчальним планом професійного спрямування «САМЖ» дисципліну «Робота в матеріалі» (мозаїка) студенти вивчають на 3 курсі у шостому семестрі в обсязі 120 годин.

Контент дисципліни вміщує основи теоретичних напрацювань, технологічні прийоми створення мозаїки, вчить поєднувати мозаїки з іншими техніками монументального живопису.

Після проходження курсу студент отримує знання щодо створення самостійних творів в техніках мозаїки, уміння професійно аналізувати і вирішувати питання синтезу монументально-декоративних творів в архітектурі.

Дисципліна вивчається протягом 6-го семестру 3-го курсу (4 кредитів ECTS, 120 навчальних годин.) Всього курс має 2 модулі, які включають 2 змістовні модулі та 2 теми.

Весняний семестр: 120 годин: з них 5 годин лекцій, 55 -практичні заняття, 60 самостійних.

МОДУЛЬ 11.

Змістовий модуль 1. Сучасні зразки технік мозаїки

Тема 1. Ескізування авторської композиції в техніці мозаїки

1.1. Пошук, вивчення і структурування аналогів.

1.2. Створення ескізів авторської композиції в техніці мозаїки.

1.3. Створення картону.

1.4. Підготовка основи відповідно картону для авторської композиції в техніці мозаїки.

МОДУЛЬ 12.

Змістовий модуль 2. Творче використання техніки мозаїки в сучасному монументальному живописі.

Тема 2. Виконання творчої роботи в техніці мозаїки.

2.1 Розрахування необхідної кількості матеріалу і його вид.

2.2. Виконання творчої роботи в техніці мозаїки.

2.3. Підготовка творчої роботи в техніці мозаїки до експонування.

РОЗКЛАД ДИСЦИПЛІНИ

Денна

МОДУЛЬ 11.

Дата	Тема	Вид заняття	Зміст	Год.	Рубіжний контроль	Деталі
1-2 тижн.	1	Вступна бесіда практичні заняття	вибір аналогів до творчої роботи, виконання пошукових ескізів	8	Індивідуальні повідомлення	
3-4 тижн.	2	практичні заняття	виконання пошукових ескізів, підбір палітри смальти, та накол модуля	8	Індивідуальні повідомлення	
5-6 тижн.	3	практичні заняття	виконання картону та калькі шаблону творчої роботи в техніці мозаїка	8	Індивідуальні повідомлення	
7-8 тижд.	4	практичні заняття	виконання картону та калькі шаблону творчої роботи в техніці мозаїка	8	Модульна контрольна робота: презентація картону та калькі шаблону творчої роботи в техніці мозаїка	Колективне обговорення

МОДУЛЬ 12

Дата	Тема	Вид заняття	Зміст	Год ини	Рубіжний контроль	Деталі
------	------	-------------	-------	------------	-------------------	--------

9-10-11 тижн.	5	практичні заняття	виконання творчої роботи в техніці мозаїка	12	Індивідуальні повідомлення	
12-13 тижн.	6	практичні заняття	виконання творчої роботи в техніці мозаїка	8	Індивідуальні повідомлення	
14-15 тижн.	7	практичні заняття	закінчення виконання творчої роботи в техніці мозаїка та експонування роботи	8	Індивідуальні повідомлення екзаменаційний перегляд	Колективне обговорення

ФОРМАТ ДИСЦИПЛІНИ

Теми розкриваються шляхом практичних занять. Зміст самостійної роботи складається з виконання практичних завдань з ескізування, пошуку необхідних аналогів за темами, які є елементами модулів, вдосконалення практичних умінь при виконанні копії середньовічної мозаїки. Завершення роботи також включає самостійну роботу, також певну кількість самостійних годин займає підготовка роботи до експонування.

Програмою передбачається, що пропоноване практичне завдання – проектування творчої мозаїки у кожного студента повинне мати оригінальне графічне, композиційне та пластичне вирішення. Крім того, можливе виконання додаткових власних композицій.

ФОРМАТ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

При вивченні дисципліни «Робота в матеріалі: мозаїки» застосовано ефективні методи контролю та самоконтролю, зокрема:

- методи практичного контролю: виконання практичних завдань (виконуються під час самостійної роботи);
- Екзаменаційний перегляд.

Форма організації контролю : індивідуальний контроль.

Види контролю: рубіжний і підсумковий.

Рубіжний контроль:

- 1 модуль: модульний перегляд на 8 тижні;
- 2 модуль: екзаменаційний перегляд.

Підсумковий контроль засвоєних знань здійснюється у формі екзаменаційного перегляду.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Національна	Бали	ECTS	Диференціація А (внутрішня)	Національна	Бали	ECTS
відмінно	90–100	A	A+ 98–100	задовільно	64–74	D
			A 95–97		60–63	E
			A- 90–94	незадовільно	35–59	FX
добре	82–89	B		незадовільно (повторне проходження)	0–34	F
	75–81	C				

ПРАВИЛА ВИКЛАДАЧА

Дисциплінарна та організаційна відповідальність. Викладач несе відповідальність за координацію процесу занять, а також створення атмосфери, сприятливої до відвертої дискусії із студентами та пошуку необхідних питань з дисципліни. Особливу увагу викладач повинен приділити досягненню програмних результатів навчання дисципліни. В разі необхідності викладач має право на оновлення змісту навчальної дисципліни на основі інноваційних досягнень і сучасних практик у відповідній галузі, про що повинен попередити студентів. Особисті погляди викладача з тих чи інших питань не мають бути перешкодою для реалізації студентами процесу навчання.

Викладач повинен створити безпечні та комфортні умови для реалізації процесу навчання особам з особливими потребами здоров'я (в межах означеної аудиторії).

Міжособистісна відповідальність. У разі відрядження, хвороби тощо викладач має право перенести заняття на вільний день за попередньою узгодженістю з керівництвом та студентами.

ПРАВИЛА СТУДЕНТА

Під час занять студент повинен обов'язково вимкнути звук мобільних телефонів. За необхідності він має право на дозвіл вийти з аудиторії (окрім заліку або екзамену). Вітається власна думка з теми заняття, яка базується на аргументованій відповіді та доказах, зібраних під час практичних або самостійних занять.

ПОЛІТИКА ВІДВІДУВАНOSTІ

Недопустимі пропуски занять без поважних причин (причини пропуску мають бути підтверджені необхідними документами або попередженням викладача). Недопустимі запізнення на заняття без поважної причини. Самостійне відпрацювання обраної теми з дисципліни «Робота в матеріалі: мозаїки» відбувається в разі відсутності студента на заняттях з будь-яких поважних причин.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Студенти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності (у своїх доповідях, у концептуальному рішенні проектної пропозиції тощо). Жодні форми порушення академічної доброчесності не толеруються. Якщо під час рубіжного контролю студент відсутній, він втрачає право отримати бали за екзаменаційний перегляд. Наступним кроком рубіжного контролю є отримання дозволу отримати додатковий час для підготовки до перегляду із вказаною датою перездачі завдань.

Корисні посилання:

<https://законодавство.com/zakon-ukrajiny/stattya-akademichna-dobrochesnist-325783.html>

<https://saiup.org.ua/novyny/akademichna-dobrochesnist-shho-v-uchniv-ta-studentiv-na-dumtsi/>

Положення про академічну доброчесність у Харківській державній академії дизайну і мистецтв <https://ksada.org/doc/polojennya-honesty-2020.pdf>

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

6 СЕМЕСТР

№ модуля	№ теми, завдання	Форма звітності	Макс. кількість рейтингових балів
М 11	Тема 1,	<i>Виконання оригіналів.</i>	0–5
	завдання 1		0–10
	завдання 2	<i>Поточний перегляд</i>	0–10
	завдання 3		0–10
	завдання 4		0–5
Загальна кількість балів за МОДУЛЬ 11		Перегляд робіт	0–40
М 12	Тема 2,	<i>Виконання оригіналів. Поточні перегляди</i>	0–20
	завдання 1		0–20
	завдання 2		0–15
	завдання 3		0–15
	Оформлення експозиції		0–5
Загальна кількість балів за МОДУЛЬ 12		Перегляд робіт	0–60
Загальна кількість балів за семестр		Екзаменаційний перегляд	0–100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Бали			Критерії оцінювання
	0–40	0–60	
A+	40	60	Студент в повному обсязі опанував матеріал практичного та самостійного курсу, проявив креативне мислення при виконанні завдань, логічно обґрунтував послідовність виконання необхідних завдань, професійно виконав усі етапи завдання, додатково брав участь у доповіді конференції з обраної теми, або творчих конкурсах за фахом і отримав диплом.
A	38	59	Студент в повному обсязі опанував матеріал теми. Графічна подача та фрагменти в матеріалі виконані акуратно, професійно, без помилок.
A-	35-36	55-56	Студент в повному обсязі опанував матеріал теми, подача акуратна, без помилок.
B	33-35	49-54	Студент добре опанував обсяг матеріалу практичного та самостійного курсу, творчо та якісно виконав усі поставлені завдання, але при цьому робота має незначні недоліки.
C	30-32	45–49	Студент в цілому добре опанував матеріал практичного та самостійного курсу, творчо та якісно виконав більшість поставлених завдань, але виконана робота має суттєві недоліки.

D	25-29	39- 45	Студент в недостатньому обсязі опанував матеріал практичного та самостійного курсу, вирішив в цілому основні поставлені завдання, але виконана робота має значні недоліки (відсутність концепції, творчого підходу, неякісна графічна подача, неохайність, недотримання технологій виконання роботи, тощо).
E	24-25	36-38	Студент в недостатньому обсязі опанував матеріал практичного та самостійного курсу, вирішив в цілому основні поставлені завдання, але виконана робота має значні недоліки (відсутність концепції, творчого підходу, неякісна графічна подача, неохайність, недотримання технологій виконання роботи, тощо).
FX	14-23	21-36	Студент не впорався із головними задачами дисципліни, пропускав заняття без поважних причин, допустив значну кількість суттєвих помилок при виконанні завдань. Про відсутність належних знаць свідчить незадовільні підсумки поточного перегляду. У цьому випадку для одержання оцінки потрібна значна додакова робота по виконанню усіх завдань дисципліни відповідно програми курсу і повторна Perezдача
F	0-13	0-21	Пропуск рубіжного контролю

СИСТЕМА БОНУСІВ

Передбачено додаткові бали за активність студента під час практичних занять, участь у виставках за фахом (15)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Земляна Т.Н. Монументальний живопис М.Л. Бойчука та його школа/дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. — Львів, 2009. — 511 с.
2. Жолтовський П.М. Монументальний живопис в Україні XVII—XVIII ст. К., 1988, — 280с.
3. Історія українського мистецтва, т. 2—3. К., 2010—11
4. Мистецтво *Київської Русі*. Архітектура, мозаїки, фрески. Іконопис, мініатюра. Декоративно-прикладне мистецтво. Альбом . Мистецтво. Київ. 1989 р. 328 с.
5. Скляренко Г. Я. Монументально-декоративне мистецтво в суспільних будівлях України 1970-х років (до проблеми архітектурно-художнього ансамблю вміському середовищі)/дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства /17. 00.04 —1984, — 210 с.
6. Енциклопедія історії України: Україна—Українці. – Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. М. Даниленко, Л. О. Зашкільняк, С. В. Кульчицький (заст. голови), О. Є. Лисенко, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов (відп. секр.), О. П. Толочко, О. А. Удод, Л. Д. Якубова, О. В. Ясь. НАН України. Інститут історії України. – К.: "Наукова думка", 2019. – 842 с.
7. Yevhen Nikiforov, Polina Baitsym. Art for Architecture Ukraine: Soviet Modernist Mosaics from 1960 to 1990. — Berlin : DOM publishers, 2020, 274 с.
8. Didebulidze M. Secular trends in the Georgian culture from the period of Queen Tamar and the contemporary wall painting // Proceedings of Vakhtang Beridze 1st International Symposium of Georgian culture. Georgian Art in the Context of European and Asian Cultures. June 21–29, 2008. Tbilisi, 2009. P. 121–125.
9. Brosset M.F. Rapports sur un voyage archéologique dans la Géorgie et dans l'Arménie en 1847–1848. St.-Pétersbourg, 1849–1851. 28 Ibid. Vol. 3. P. 97–98.
10. Djurić V.J. La peinture murale byzantine: XIIe et XIIIe siècles // Actes du XVe Congrès

- international d'études byzantines. Rapports et co-rapports. Athènes, 1976. Vol. 3 (далее: Djurić V.J. 1976). P. 5, 79–80.
11. Velmans T. La peinture murale en Géorgie qui se rapproche de la règle constantinopolitaine. Le programme iconographique et le style (fin XII–deb. XIII s.)// Velmans T. L'art médiéval de l'Orient chrétien. Sofia, 2002. P. 175–189. И др. статьи в этом сборнике (далее ссылка на сборник Т. Вельманс: Velmans 2002)
 12. Velmans T. Les fresques de l'église de la Vierge à Kincvisi. Une image unique de la Communion des Apôtres// Velmans 2002. P. 241–250
 13. Didebulidze M. Artistic Qualities of the Wall Painting of St. Nicholas Church at Kintsvisi (Relation of the Georgian wall painting to the Byzantine art at turn of the 13th century). Specialty 17.00.09. History and Theory of Art. Author-abstract of the Thesis submitted for obtaining Degree of Doctor in the History of Art. Tbilisi, 2006 (далее: Didebulidze M. Abstract).
 14. Коренюк Ю. О. Мозаїки Михайлівського Золотоверхого собору. Каталог. - К.: ВД «АДЕФ Україна», 2013. - 204 с.,
 15. Науковий архів Національного заповідника “Софія Київська”. — НА ДР 2, №301 — 303 с. Науковий архів Національного заповідника “Софія Київська”. — НА ДР 2, №301 — 303 с.
 16. Ainalov D., Redyn E. Drevnye pamiatnyky yskusstva Kyeva. Kyevo-Sofyiskyi sobor: Yssledovanye drevnei mozaicheskoi y freskovoï zhyvopysy. — SPb., 1889. 2. Bolkhovytynov Yevhenii. Vybrani pratsi z istorii Kyieva. — K., 1995.

Допоміжна :

17. Vzdornov H. Y. Ystoryia otkrytiya y yzucheniya russkoi srednevekovoi zhyvopysy. XI vek. — M., 1986. 4. Vysotskyi S. A. Svetskiye fresky Sofyiskoho sobora v Kyeve. — K., 1989
18. Hanzenko L. Fedir Solntsev: sprobа naukovoi Reabilitatsii // Pamiatky Ukrainy. — 1999. — Ch. 1. — S. 111–121
19. Drevnosty Rosyiskoho hosudarstva. Kyeviskyi Sofyiskyi sobor. — Spb., 1871–1887. — Vyp. I–IV
20. Zakrevskyi N. Opysahnye Kyeva. — M., 1868. — T. 2. 8.
21. Ivanysko S. Restavratsiia freskovoho maliarstva Sofii Kyivskoi (1920–30-ti rr.) // Pamiatky Ukrainy. — 2006. — Ch. 1 — 2. — S. 64–77.
22. Isaievych Ya. D. Nove dzherelo pro istorychnu topohrafiu ta istorychni pamiatky starodavnoho Kyieva // Kyivska Rus: kultura, tradytsii. Zbirnyk naukovykh prats. — K., 1982. — S. 113–129.
23. Kalenychenko L., Pliushch O, Mamolat E. Materyaly po restavratsyy drevnykh mozaik y fresok Sofyy Kyevskoi (1952 — 1954 hh.). — K., 1955. — Ch. I. — Kn. I. — // Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka “Sofii Kyivska”. — NA DR 2, №301 — 303 s.
24. Kalenychenko L., Pliushch O, Mamolat E. Materyaly po restavratsyy drevnykh mozaik y fresok Sofyy Kyevskoi (1952–1954 hh.). — K., 1955. — Ch. II. — // Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka “Sofii Kyivska”. — N.
25. Koreniuk Yu. O. Mozaiky Mykhailivskoho Zolotoverkhoho soboru. Kataloh. — K., 2013. 15. Koreniuk Yu., Hutsuliak R., Shevchenko N. Doslidzhennia mozaik i fresok Sofii Kyivskoi u protsesi konservatsiinykh robit 2013 — 2014 rokiv: poperedni vysnovky // Teksty kultury: doslidzhennia, interpretatsiia. Zbirnyk naukovykh prats. — K., 2017. — S. 85–112.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Мозаїки і фрески в оздобленні храмів. URL: <http://www.ukrartstory.com.ua/tekst-statti/mozajiki-i-freski-v-sistemi-ozdoblennja-xramiv-kijivskoji-rusi-kin-xi-poch-xii-st.html> (останній перегляд: 21.01.2021)

2. Монументальне мистецтво Київської Русі [Електронний ресурс] Режим доступу URL:http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM (останній перегляд: 22.01.2021)
3. Київські фрески, мозаїки, ікони [Електронний ресурс] Режим доступу URL:https://pidru4niki.com/12281128/kulturologiya/kiyivski_freski_mozayiki_ikoni(останній перегляд: 22.01.2021)
4. Софія Київська [Електронний ресурс] Режим доступу URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/muzeyi/sofijskij-muzej/mozayiki-freski/>(останній перегляд: 02.04.2020)
5. 19.09.2023 SOVIET MOSAICS IN UKRAINE SOVIET MOSAICS IN UKRAINE – проект фонду ІЗОЛЯЦІЯ, що присвячений дослідженню та каталогізації мозаїк радянського періоду в Україні: їх місцезнаходженню, стану, авторам та історії створення. URL; <https://izolyatsia.org.ua/project/ukrainian-mosaics>
6. Галина Севрук. Панно «Місто на семи горбах» в інтер'єрі готелю «Турист» у Києві // Архів українського неофіційного мистецтва другої половини ХХ ст. Електронний ресурс URL: https://web.archive.org/web/20201009103931/http://www.archive-uu.com/ua/profiles/galina-sevruk/catalog/monumental-ni-tvori_sevr/picture/. (перегляд: 19.09.2023)
7. Вілкул Т. Л. МОЗАЇКА [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. - 728 с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Mozaika>